

УДК 398(=161.2):37.018.4“185/192”

Л. П. Козар

РОЛЬ УКРАЇНСЬКИХ ГРОМАД У ФОРМУВАННІ ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИХ ЗАСАД ФОЛЬКЛОРИСТИКИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ: ПОГЛЯД НА ПРОБЛЕМУ

У статті розглядається внесок українських громад у розвиток національної фольклористики другої половини ХІХ – початку ХХ ст. Їхніми зусиллями було організовано Південно-Західний відділ Російського географічного товариства (РГТ), видання часопису «Киевская старина», підтримувалася діяльність українських фольклористів за межами України. Було розроблено етнографічні програми, згідно з якими, по всій Україні розгорнулося збирання зразків народної творчості, а також сформовано теоретико-методологічні основи фольклористики.

Ключові слова: українські громади, фольклористика, Південно-Західний відділ РГТ, «Киевская старина».

В статье рассматривается вклад украинских общин в развитие национальной фольклористики второй половины ХІХ – начала ХХ в. Их усилиями было организовано Юго-Западный отдел Русского географического общества (РГО), издание журнала «Киевская старина», поддерживалась деятельность украинских фольклористов за пределами Украины. Были разработаны этнографические программы, согласно которым, по всей Украине развернулся сбор образцов народного творчества, а также сформированы теоретико-методологические основы фольклористики.

Ключевые слова: украинские общины, фольклористика, Юго-Западный отдел РГО, «Киевская старина».

In the article «The role of the Ukrainian community in the formation of theoretical and methodological foundations of folklore second half of ХІХ – early ХХ century.: Look at the problem» is considered the contribution of Ukrainian communities in the development of the national folklore of the second half of ХІХ – early ХХ century. Their effort was organized by the Southwestern Division of the Russian Geographical

Society, the publication of the magazine «Kiev Antiquity», supports the activities of Ukrainian folklore outside Ukraine. Ethnographic program have been developed, according to which in Ukraine turned to collect samples of folk art, formed the theoretical and methodological foundations of folklore.

Keywords: Ukrainian community, folklore, Southwest Division of the Russian Geographical Society, «Kievan antiquity».

В епоху української бездержавності важливу роль відігравали громади – напівлегальні об'єднання національно спрямованої інтелігенції в боротьбі за самобутність, утвердження українства в межах Російської імперії. Один із засновників Чернігівської громади А. Верзилов так характеризував діяльність українських громад: «Уряд переслідував все українське, і це тяглося довгі літа; тому українцям треба було боротися не тільки проти загального державного соціально-політичного й культурного гніту, а й одстоювати й творити українську культуру, будити на Україні національне самопізнання, вести український народ до національного, політичного й культурного самоозначення, а це могли робити тільки таємні, конспіративні організації – громади. Становище цих громад було складніше й трудніше, ніж інших організацій, бо їм доводилось не тільки боротися, протестувати, пропагувати, ширити певні ідеї, їм разом з тим доводилось виявляти українське життя, маніфестувати його, підтримувати й творити українську культуру, а це можна й треба робити хоч і потай, та так, щоб воно стало явним і закріплювалося в життю, бо культура – то ж щось стале, живе, побутове, що не може бути схованим. Тому громади, діючи таємно, представляли й маніфестували українське суспільство, піддержували й творили українську культуру, об'єднуючи видатніших і талановитіших людей з української інтелігенції, направляючи їх зусилля на справу національного відродження українського народу, культурного й політичного самовизначення» [4, с. 471].

У різні часи до українських громад входили такі відомі культурні діячі та меценати – борці за українську національну справу, як Т. Шевченко, М. Костомаров, П. Куліш, В. Тарновський, Г. Галаган, П. Чубинський, П. Житецький, В. Антонович, Т. Рильський, М. Драгоманов, О. Потебня, О. Кониський, М. Лисенко, О. Русов, С. Ніс, Б. Грінченко, М. Коцюбинський, Ф. Вовк, В. Науменко, В. Смиренко, Є. Чикаленко, С. Єфремов та ін. Тільки Київська громада вже в 1862 році об'єднувала близько 300 осіб кращих представників української інтелігенції, які проводили культурно-освітню й національну роботу, збирали й публікували фольклорні матеріали, історико-культурологічні документи з минулого України, убачаючи в цьому основу для майбутнього відродження нації. Крім українців, до українських громад входили вихідці з поляків, німців, росіян та інших національностей. Це насамперед славнозвісна група київських студентів – нащадків польської шляхти – Тадей Рильський, Борис Познанський, Кость Михальчук на чолі з Володимиром Антоновичем, які, захопившись українськими ідеями, назавжди порвали з польським громадянством і дістали за це назву «хлопоманів». Вони проголосили себе українцями і в 1863 році вступили до Київської громади.

Гідним продовжувачем справи свого діда став онук В. Антоновича Марко Дмитрович Антонович – відомий дослідник українського громадсько-політичного руху ХІХ ст., президент Української вільної академії наук у США. У 1976–1977 роках він опублікував дві праці – «Коли по-стали громади» та «Українська петербурзька громада», у яких намагався простежити історію створення українських громад, зокрема з'ясувати дату заснування громадських організацій, окреслити їхнє місце в історико-культурному житті України. Як і більшість дослідників, він уважав, що «досить яскравим доказом існування Київської

громади були проводи тіла Т. Шевченка в Києві 6–7 травня 1861 р.» і що «в історію дата 1861 року перейшла як дата заснування громад». «Від цього року в Києві, Чернігові, Харкові й Полтаві громади виступають настільки явно, що їхнього існування вже ніяк заперечити не можна, – відзначав М. Антонович. – Громади утримують недільні школи, збирають гроші на видання книжок для народу, заохочують своїх членів чи прихильників ходити в народній ноші, говорити українською мовою, а в житті дуже яскраво відмежовуються від росіян з одного і поляків з другого боку» [2, с. 30].

М. Антонович уважав, що ядро першої української громади в Петербурзі утворили в 1858–1859 роках колишні діячі Кирило-Мефодіївського братства Т. Шевченко, М. Костомаров, П. Куліш та В. Білозерський, опинившись через різні обставини за межами України. «Вона була статечнішою і спокійнішою, ніж багато революційніші Київська і Полтавська громади, але її вклад в тодішнє українське життя був значний і дуже важливий», – робить висновок дослідник. Він також припускав, що Петербурзька і Полтавська громади, «напевно, існували вже в 1858 р., Київська правдоподібно, а Чернігівська і Харківська, можливо» і що «в 1859 році всі згадані громади вже існували» [2, с. 35–45].

Метою нашого дослідження є вивчення впливу українських громад на розвиток національної фольклористики другої половини ХІХ – початку ХХ ст., зокрема організація Київською громадою етнографічної експедиції і Південно-Західного відділу РГТ, видання «Киевской старины», обґрунтування методики збирання, опублікування та дослідження народної творчості. Важливим аспектом є систематизація й подальший розгляд виданих наукових праць, де предметом вивчення були українські громади. Ця стаття – вступна розвідка до розгляду порушеної проблеми.

Діяльність українських громад висвітлюється в спогадах, щоденниках, епістоляріях, автобіографіях, документальних матеріалах, статтях, монографіях тощо. Важливу джерельну базу складає спадщина українських громадських діячів – В. Антоновича, М. Драгоманова, І. Житецького, О. Кониського, О. Лазаревського, О. Русова, С. Русової, Б. Познанського, К. Михальчука, С. Носа, М. Грінченкової, А. Верзилова, В. Самійленка, О. Лотоцького, І. Стешенка, Є. Чикаленка, А. Смоленського, С. Єгунової-Щербини та ін. Перші дослідницькі праці, присвячені аналізу діяльності українських громад, з'являються в кінці XIX – на початку XX ст. Їх авторами, зокрема, є М. Грушевський, Ю. Охрімович, І. Франко, С. Єфремов та ін.

З-поміж російських учених Олександр Пипін в «Истории русской этнографии» уперше здійснив спробу усвідомлення зв'язку між науковою розробкою явищ фольклору й етнографії та суспільними рухами епохи. Відзначив, що «к судьбам малорусской этнографии имеет весьма близкое отношение вопрос о так-называемом украинофильстве» [23, с. IV]. І хоча в передмові він зазначав, що «предпочёл не вводитъ его (украинофильство. – Л. К.) в эту книгу», проте дослідження українського етнографічного процесу тут розглядається в контексті українського національного відродження. Так, у вступі О. Пипін зауважив, що «малорусския этнографическия изучения уже вскоре соединились с стремлениями поднять общественное и нравственное состояние самого народа» [23, с. 4], що «живое, оригинальное возрождение» «выразилось» «началом южнорусской этнографии и попытками литературы на народном языке» [23, с. 9]. У кожному розділі праці О. Пипіна простежується зв'язок розвитку української етнографії з національним суспільним рухом (зокрема, розділи та підрозділи «Журнал “Основа” и начало украинофильства» [23, с. 188–222], «Движения шестидесятых

годов: хлопомания» [23, с. 273–282], «С шестидесятих годов» [24, с. 339–380] та ін.).

У 20–30-х роках ХХ ст. діяльність громад привертала увагу таких дослідників, як М. Гніп, М. Возняк, Г. Берло, О. Рябін-Скляревський, В. Міяковський, Ф. Савченко, О. Мицюк, А. Михалевич та ін. За радянських часів діяльність українських громад зовсім не вивчали або розглядали тенденційно, з класово-партійних позицій. Варто відзначити оригінальність досліджень цієї проблематики представниками української діаспори (М. Антонович, Г. Васькович, Д. Дорошенко, О. Субтельний та ін.).

Починаючи з 90-х років ХХ ст., з'явилося чимало розвідок, присвячених загальному висвітленню історії діяльності українських громад (праці О. Болдирева, К. Грицик, Н. Дорощука, А. Катренка, М. Палієнко, Н. Побірченко, Ю. Русанова, Г. Самойленка, С. Світленка, С. Чмир та ін.).

Діяльність Південно-Західного відділу РГТ та розвиток української фольклористики в контексті національного відродження другої половини ХІХ – початку ХХ ст. розглядається в працях О. Пипіна, С. Русової, О. Грушевського, І. Житецького, Ф. Савченка, В. Горленка, О. Кравця, П. Одарченка, В. Шаяна, Г. Скрипник, Л. Чорної, Н. Побірченко, Н. Петрук, С. Чибирак, В. Милько, О. Оверчук, І. Демуз, Л. Мохір, Т. Лободи, Д. В. Садовникової, Б. Гальчинського, Л. Козар та ін.

І. Житецький у статті «Київська громада за 60-х років» [11, с. 91–125], відповідаючи на питання «Що ж то була за українська громада, коли і як вона склалася?», зауважує: «В самому кінці 50-х та на початку 60-х років у Петербурзі і по ріжних містах України виникли українські гуртки культурного, етнографічного, літературного напрямку, що називали себе громадами і мали в своїх справах зносини одна до одної. В Петербурзі за осередок такої громади стала редакція “Основи” – Костомаров, Шевченко, Куліш, В. Білозерський,

В. П. Коховський, О. Х. Кістяковський, Г. С. Вашкевич, бр. Лазаревські, Х. І. Черненко, Д. С. Каменецький, Мик. І. Стороженко, Недоборовський, С. О. Глушановський, Я. Кухаренко, В. А. Менчиц, Д. Г. Лебединцев, Честаховський та ін.; у Чернигові – Ол. Тищинський, Оп. В. Маркевич, Л. І. Глібів, С. Д. Ніс, Д. І. Лавриненко, П. Г. Борсук, Лагода та ін.; у Полтаві – Дм. Пав. Пильчиков, В. Кулик, О. Я. Кониський, Жученко, Трунов, Є. Милорадович, Лобода та ін.; у Харкові, гуртуючись коло університету: Крем'янський, П. Лобко, О. О. Потебня, Сокович, А. Л. Шиманов, В. С. Гнілосиров, В. Мова, Франковський та ін. Активними діячами Одеської громади були Л. Смоленський, О. Андрієвський, В. Мальований, Д. Овсянико-Куликовський, Єлизаветградської – брати Тобілевичі (І. Карпенко-Карий, Микола Садовський, П. Саксаганський)» [11, с. 92].

Серед сучасних дослідників Н. Побірченко [24] одна з перших детально проаналізувала педагогічну й просвітницьку діяльність українських громад у другій половині XIX – на початку XX ст., відзначила важливий внесок їх у розвиток української фольклористики. Вона вважає, що зародження громадського руху в Києві тісно пов'язане з діяльністю недільних шкіл, зокрема Подільською (на Подолі), Новостроєнською (на Жилянській вулиці), Печерською (на Липках). Робота в недільних школах вимагала нових форм і засобів освітньо-виховної діяльності. Так починають створюватися бібліотеки, організуються літературні читання і вечори, проводяться театральні вистави і, нарешті, студенти-вчителі недільних шкіл, зодягнувшись поселянському, вирішують піти «в народ», щоб ближче ознайомитися з його звичаями, мовою, особливостями побуту, соціальними умовами життя.

Громадівець 60-х років XIX ст. Олександр Лоначевський-Петруняка (автор збірки «Пісні про кохання» (К., 1864)) зга-

дував, що в ті часи мало хто з малоросів не заводив собі зошита для етнографічних записів, здебільшого пісень з уст народу. За пропозицією студента О. Стоянова було розроблено проект збірника пісень, укладанням якого зайнялися студенти (О. Стоянов – історичні пісні, І. Новицький – побутові, М. Вербицький – родинні, О. Лоначевський-Петруняка – про кохання) [23, с. 377].

Вивчаючи народ, В. Антонович із Т. Рильським «за три вакації» обійшли Волинь, Поділля, Київщину, Холмщину та більшу частину Катеринославщини й Херсонщини [1]. Згодом Т. Рильський опублікував свої дослідження, написані на основі вивчення народного життя, – «Рассказ современника о приключениях с ним во время «Колиивщины» (1887), «К изучению украинского народного мировоззрения» (1888, 1890, 1903), «О херсонских заработках» (1904). М. Лисенко зі М. Старицьким після першого курсу «відправилися на вулицю» й намагалися перезнайти з усім селом, маючи на увазі й пропаганду своїх ідей про зближення, злиття з народом і збір етнографічного матеріалу [31, с. 467]. Через тридцять років в листах (1896–1899) до Ф. Колесси М. Лисенко із захопленням згадував ті часи: «Боже, Боже! Яка то є велика потреба [...] повештатися поміж селянським людом, зазнати його світогляд, записати його перекази, споминки, згадки, прислів'я, пісні й спів до їх. Вся ця сфера, як воздух чоловікові, потрібна; без неї гріх починати свою працю і музикові, і філологові. Фольклор – це саме життя [...] вчіться на сірій свитині, на грубій сорочці, на дьогтяних чоботях: там бо душа Божа сидить» [18, с. 26–28]. М. Лисенко закликав брати від люду «щонайдавніші його пісні, бо в їх сидить уся оригінальність слав'янської творчости» [18, с. 29], бо «вони неначе гимни первісного чоловіка до сил чудової природи» [18, с. 24]. Наслідком цих подорожей стало багатотомне видання М. Лисенком «Збірника українських пісень» (т. 1, 1869; т. 2,

1873; т. 3, 1879; т. 4, 1886; т. 5, 1892; т. 6, 1895), у яких, за словами Ф. Колесси, «Лисенко перший з'явив світові укр[аїнські] народні пісні у їх природній одежі-гармонізації, зберігаючи старанно усі стилеві прикмети укр[аїнської] народної музики» [18, с. 8].

Крім того, М. Лисенко видав «Молодощі, збірник танків та веснянок» (К., 1875), дванадцять випусків «Десятків» українських народних пісень для чоловічого й мішаного хору – «Веснянки», «Купальська справа», «Колядки, щедрівки», «Весілля». «Лисенко сполучив у собі щасливо і перворядний талант і глибоке знане і запал до праці та одушевлене народною поезією, яким переняв ся ще за часів академічних студій, що припадають саме на добу найбільшого розгару народництва і «хлопоманства» серед київської молодіжи» [18, с. 8], – писав Ф. Колесса.

На початку 1863 року Київська громада працювала конспіративно, допомагала матеріально висланим з України громадським діячам, продовжувала, за словами О. Русова, українську роботу етнографічного характеру. Так, за матеріальної допомоги Київської громади в 1869–1870 роках було видано «Народные южнорусские сказки» (т. 1–2, 1869–1870) та «Чумацкие народные песни» (1874), упорядковані І. Рудченком. Цими працями дослідник поклав початок публікаціям українського фольклору за жанровим і тематичним принципом.

Видаючи записи, І. Рудченко дотримувався принципу автентичності, віддавав перевагу маловідомим, недрукованим зразкам, при упорядкуванні чумацьких пісень проводив дослідження пісенних варіантів, згрупував їх за змістом, указував місця запису пісень, подавав словник маловживаних слів та мелодії до окремих пісень. Збірники І. Рудченка – це зразок сумлінної співпраці українських громадських діячів – О. Лоначевського-Петруняки, І. Новицького, І. Рудченка, В. Панченка та ін. Не випадково дослідниця фольклористич-

ної спадщини І. Рудченка Євгенія Рудинська писала: «Отже, в Рудченка та його товаришів вражають нас дві надзвичайно цінні риси: насамперед, справді палка цікавість до кожного найдрібнішого явища в побуті народнім, вони бо нотують, фіксують усе, що бачать і чують. Тоді – їх дружня колективна праця, однотайність, з якою окремі дослідники несуть свій зібраний матеріал до спільної скарбниці, на загальну справу» [26, с. 134].

М. Грушевський вважав, що збірка чумацьких пісень І. Рудченка «була одна з найцінніших збірок що до методичного оброблення, які в тих часах мала не тільки українська, а й слав'янська етнографія» [7, с. 7].

Ще однією важливою фольклористичною працею громадівців 70-х років XIX ст. була підготовка й видання двох томів «Исторических песен малорусского народа. С объяснениями Вл. Антоновича и М. Драгоманова» (К., 1874, 1875). М. Грушевський зазначав, що це не був звичайний збірник етнографічного матеріалу, хоч би й коментованого, а це мала бути історія українського народу, «розповіджена» ним самим у поетичній формі. Він також відмічав, що було це, дійсно, громадське, всенародне діло, ведене із завзяттям і захопленням, у почутті обов'язку перед народом: дати йому змогу сказати своє слово про минувшину, проголосити своє право на історію цього краю, на котрий заявляли претензії російські й польські імперіалісти, і осудити їхню політику [8, с. 97].

У виданні В. Антоновича та М. Драгоманова вперше було обґрунтовано методику збирання, опублікування й дослідження народної творчості. Кожен твір у збірках супроводжувався поясненнями, де визначалася епоха, умови виникнення твору, подавалися варіанти та пісні інших народів, близькі за тематикою, уперше було порушено питання походження дум, вивчалася їхня автентичність та текстологія. Ф. Пустова називала таку методику аналізу пісень «соціологічною», коли по-

дається детальний розбір змісту без урахування художньої форми [25, с. 38].

К. Грушевська вважала «відділення фальсифікатів від народніх творів» «найблискучішим і найціннішим здобутком», «ділом відважним не тільки з наукового, але навіть і з громадського погляду» [5, с. I–CII]. Якщо попередні видання М. Цертелева, М. Максимовича, П. Куліша, на її думку, мали на увазі тільки збирання матеріалу, який мусить говорити сам за себе, то «Исторические песни...» «мають своїм основним завданням оцінити сей матеріал з погляду світової науки, хочуть увести його в систему загального знання, без огляду на якісь сентиментальні суб'єктивні критерії» [5, с. CIV]. Дослідниця високо оцінила «порівняні замітки» «як явище зовсім нове у виданнях української пісенности», оскільки В. Антонович і М. Драгоманов подали до українських пісень та дум паралелі з творів південних і західних слов'ян, а також вказівки на зразки французькі та новогрецькі. «В порівняннях відчувається одноцільний науковий метод і нема аматорського блукання між ріжними теоріями й школами. Коментар-фольклорист рішуче приєднався до мандрівної теорії, і се показує нам початкуючого Драгоманова» [5, с. CIV].

К. Грушевська зазначала, що «Исторические песни...» «дали українству Драгоманова», що вони стали для нього «серйозною школою українознавства» і «колишній професор історії – Драгоманов для науки заслужився передусім як дослідник народної творчости», а «пізніші фольклорні досліди Драгоманова дуже тісно зв'язані з його громадсько-політичним світоглядом, з його поступовим українством» [5, с. CIII–CIV]. Та й сам М. Драгоманов в «Австро-руських споминах (1867–1877)» писав: «...найпродуктивнішою показала ся праця коло народної словесности, бо незабаром видано дві книжки казок, випуск музичних пісень, книжку пісень чумацьких (з посвятою мені), а також впорядкована вся система видання пісень полі-

тичних або історичних, коло котрих потім згрупувалась була й праця для словника» [10].

У 1876 році вийшов ще один збірник М. Драгоманова «Малорусския народныя предания и рассказы», який, за словами Ф. Колесси, «заслуговує пильної уваги як перша і досі одинока спроба систематизації творів української усної словесності». У передмові «Замечания о систематическом издании произведений малорусской народной словесности» (с. XIV–XXV) М. Драгоманов розкриває принципи систематизації поетичних і прозових творів народної словесності. Згодом на цю систематизацію спиралася більшість упорядників фольклорних збірок, зокрема П. Чубинський, Б. Грінченко та ін. Не випадково Ф. Колесса відзначав, що «працями з 1870-х років Драгоманов намітив методи, напрями й шляхи, якими пішла його критична думка у пізніших дослідках» [19, с. 98]. Крім записів М. Драгоманова, до збірника «Малорусския народныя предания и рассказы» ввійшли матеріали І. Манжури, Я. Новицького, Н. Мурашки, В. Менчиця, С. Руданського, І. Рудченка, О. Лоначевського, Г. Купчанки та ін.

Збірник М. Драгоманова, як і збірник «Чумацкие народные песни» І. Рудченка, видав Південно-Західний відділ РГТ, де, за словами К. Грушевської, була «скупчена» вся цінніша етнографічна, а почасти й громадська українська робота 1870-х років. «В сім осередку, – писала вона, – витворено і кадр етнографів-збирачів, що взяв участь у київських виданнях, і метод видавання етнографічного матеріалу, який – зовсім зрозуміло – об'єднав усі видання, що були зроблені тими силами» [5, с. LXXXVII]. Ф. Колесса вважав, що організація етнографічно-статистичної експедиції в Південно-Західному краї та створення Південно-Західного відділу РГТ мали «вирішне значення для дальшого розвитку української етнографії» [19, с. 86].

Значну роль у цьому відіграв український громадський діяч, дійсний член РГТ в Петербурзі П. Чубинський, якому весною 1869 року РГТ доручило організувати етнографічно-статистичну експедицію в Південно-Західний край. У 1869 році він приїздить до Києва і разом з товаришами-громадівцями (В. Антоновичем, М. Драгомановим, Ф. Вовком, І. Рудченком, О. Русовим, П. Житецьким, М. Лисенком та ін.) у 1869–1870 роках проводить етнографічне дослідження української території, збирає фольклорно-етнографічні матеріали, які згодом ввійшли до видання «Трудов этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край». Для залучення широкої громадськості до збору народознавчих матеріалів П. Чубинський ще до початку експедиції опублікував у пресі етнографічну програму, підготовлену РГТ, програму повір'їв і забобонів (склав П. Єфименко), програму з мови (склав І. Новицький), програми економічних відомостей і звичаєвого права (написав П. Чубинський). Крім того, робота експедиції висвітлювалася на сторінках часопису «Киевлянин».

У передмові до «Трудов...» П. Чубинський обґрунтував необхідність детального обстеження Південно-Західного краю, охарактеризував свій метод збору фольклорних матеріалів, який полягав у повному всебічному вивченні українського народу. Отже, збірне видання П. Чубинського «Труды...» (сім об'ємистих томів) охоплювало всі сторони українського народного життя і вперше подавало, крім пісень (т. V, 1874) і казок (т. II, 1878), систематичну збірку вірувань (т. I, вип. 1, 1872; вип. 2, 1877), народний календар (т. III, 1872), перший докладний огляд українських звичаїв і обрядів (т. IV, 1877), юридичні звичаї в опрацюванні О. Кістяківського й винятки з давніх актів про вірування В. Антоновича (т. VI, 1872), перший систематичний і тривалий час єдиний огляд українських діалектів К. Михальчука та ма-

теріали про національні меншості на Україні (т. VII, вип. 1, 1872; вип. 2, 1877).

Сучасні дослідники [3; 14; 29; 30] відзначили те, що П. Чубинський заявив у своїх студіях цілу низку нових напрямів у вивченні етнографії – надто в такій новаторській рубриці, як правові звичаї українського народу. У серії публікацій РГТ 1869 року побачила світ його праця «Нарис народних юридичних звичаїв і понять у Малоросії», а в 1874 році з’явився «Короткий нарис народних юридичних звичаїв», що ввійшов до шостого тому «Трудов...». Ретельний аналіз рішень волосних судів Південно-Західного краю дав П. Чубинському підстави зробити висновок про кардинальну відмінність звичаєво-правової культури українців і росіян [14, с. 20]. Відзначено також його значний внесок у справу збирання, упорядкування фактологічного матеріалу та його теоретичного осмислення, наголошено на тому, що Павло Чубинський своєю громадською позицією, своєю працею довів, що українці – самобутня нація, нація яка має унікальну, неповторну культуру, мову, традиції [30, с. 399].

Крім «Трудов...» П. Чубинського, не меншою його заслугою була робота над організацією Південно-Західного відділу РГТ, зі створенням якого починається новий етап в історії української етнографії. Б. Кістяківський писав, що створення Південно-Західного відділу РГТ в Києві «как нельзя более подходило к характеру культурных задач “Громады”, так как возрождение угнетённых и лишённых прав народностей всегда идёт параллельно со всесторонним научным обследованием истории, языка, народной литературы и этнографических особенностей этих народностей...» [34, с. 96].

І. Житецький у статті «Південно-Західний відділ Географічного товариства у Києві (З приводу 50-річчя його закриття в 1876 році)» [12, с. 31–36] зазначав, що список членів відділу за три роки складався майже чи не з усіх українських

діячів першої половини 1870-х років. Серед них прізвища відомих культурних діячів, які зробили свій внесок у розвиток української фольклористики, – П. Чубинський, Ф. Волков (Ф. Вовк), П. Житецький, М. Лисенко, О. Русов, В. Антонович, М. Драгоманов, Г. Залюбовський, О. Кониський, О. Лоначевський-Петруняка, В. Науменко, С. Ніс, Б. Познанський, І. Рудченко, Т. Симонов (Номис), М. Старицький, Ос. Федькович та ін. Цей період вважається розквітом Київської громади, другою хвилею національного відродження. Відділ (за активної діяльності О. Русова і П. Чубинського) розробив програми для збирання статистичних та етнографічних матеріалів, розіславши їх до різних установ України, налагодивши таким чином наукові контакти з різними громадськими осередками, земськими управами, археографічними комісіями, статистичними комітетами, з національними товариствами багатьох слов'янських народів, університетами тощо. «Программа Юго-Западного Отдела РИГО для собирания сведений по этнографии» неодноразово публікувалася в «Киевских губернских ведомостях» (1873, № 73–85; № 90–91). В етнографічній програмі акцентувалося на вивченні «типу місцевого населення», «побуту (споруди, одяг, харчі)», «схильностей, звичок і обрядів (народу)», «віри і забобонів, спеціальних знань з мови, народної творчості, мистецтва, історії й археології», «народних знань» тощо.

О. Грушевський у статті «Из жизни киевского украинскаго кружка» [6] детально схарактеризував роботу членів Південно-Західного відділу РГТ у сфері збирання фольклорно-етнографічних матеріалів, головним завданням якого була організація цієї діяльності в найвіддаленіших куточках України. «Этнография всего украинскаго народа, – так понимали они свою задачу, писал О. Грушевський. – Поэтому, с одной стороны, помнили всегда о левобережье и старательно

подыскивали сотрудников-корреспондентов в восточной Украине. С другой стороны, такое же глубокое внимание привлекали Галичина, Буковина и Угорщина. [...] Изучение украинской народной словесности не только знакомило с теми либо иными видами украинского творчества (сказки, чумацкие песни, предания, думы), изучение это вскрывало всё духовное богатство украинского народа, освещало психологию украинского племени» [6, с. 35–37].

У відповідь на звернення Південно-Західного відділу РГТ надійшли матеріали від багатьох осіб – Г. Купчанко, студент Віденського університету, надіслав географічний, статистичний та етнографічний опис Буковини; С. Ліндфорс – статистично-етнографічні дані про с. Олешню, додавши збірник пісень, дум, казок та інші етнографічні матеріали; Ткаченко, Зубковський і Забіла надіслали збірники записаних ними пісень; волосні старшини Луцького повіту – етнографічні відомості по волостях повіту; Г. Дяківський – про знахарів і повір'я на Поліссі; було також придбано у власність відділу збірник, який містив близько 900 казок та оповідань, записаних Димінським в Ущицькому повіті; Г. Залюбовський подав 14 казок, записаних у Новоросії [21, с. 8; 24, с. 101–102, 106]. Сотні пісень та інших зразків народної творчості до відділу надіслали С. Нос, І. Манжура; О. Ханенко подав рукописи, у яких зведено метеорологічні спостереження в Чернігові в 1768–1771 та 1830–1863 роках. Надсилалися також книги, речові пам'ятки народного побуту, що стало основою для створення бібліотеки відділу (на кінець 1873 р. було майже 2000 книг) та Київського етнографічного музею (на кінець 1874 р. було зібрано понад 3000 експонатів) [24, с. 103].

Як уже було відзначено дослідниками [20, с. 317–322], етнографічні матеріали, які надсилалися у відділ з різних куточків України й не були надруковані, перебувають у першому підвідділі Інституту рукописів Національної бібліотеки

України імені В. І. Вернадського – ф. 1. Етнографічні матеріали, спр. 1312–1336, 1485–1520, 1540–1542, 1553–1598, 1603, 1610–1630, 1635–1642. Це переважно народні пісні, приказки, рідше – описи українських народних обрядів. Після закриття Південно-Західного відділу РГТ частину етнографічних матеріалів повернули їхнім авторам, частина згоріла під час пожежі 1914 року в Академічному домі Наукового товариства імені Шевченка у Львові [20, с. 320].

Роботу над систематизацією етнографічних надходжень та підготовкою їх до опублікування проводили В. Антонович і М. Драгоманов (пісенного матеріалу), П. Житецький (словникового матеріалу), Ф. Вовк (матеріалів про житло, харчування й одяг, кустарну промисловість), А. Класовський (матеріалів з метеорології), І. Рудченко (казок) [13, с. 25–27; 24, с. 106]. Крім систематизування новонадходжень, громадівці проводили наукові дослідження, виступали з доповідями на засіданнях відділу, видавали наукові «Записки» Південно-Західного відділу РГТ (видано два томи – 1874, 1875 рр.). За час існування Південно-Західного відділу відбулося 28 засідань, на яких було прочитано 33 доповіді [28, с. 60].

У першому томі «Записок ЮЗО ИРГО» (К., 1874) були надруковані дослідження Ф. Вовка (Волкова) «Список растений с народными названиями, доставленных М. Ф. Семеренком» (с. 165–178), М. Лисенка «Характеристика музыкальных особенностей малорусских дум и песен, исполняемых кобзарем Остапом Вересаем» (с. 339–366), А. Роговича «Опыт словаря народных названий (растений) Юго-Западной России, с некоторыми поверьями и рассказами о них», О. Русова «Остап Вересай, один из последних кобзарей малорусских» (с. 309–338). Були також опубліковані «Материалы. Думы и песни бандуриста Вересая (с нотами). Причитания Вересая при выпрашивании милостыни» (с. 1–52), зібрані О. Русовим, П. Чубинським, М. Лисенком,

та «Несколько народных исторических преданий» (с. 291–307), записаних П. Чубинським. Уперше побачили світ шість дум із репертуару О. Вересая – «Дума про бурю на Чорному морю», «Як три брати з Азова втікали», «Про вдову і трьох синів», «Отчим», «Невольницька» (варіант «Соколів» Костомарова), «Про Хведора Безродного». К. Грушевська високо оцінила як записи від О. Вересая, так і дослідження О. Русова «Остап Вересай, один из последних кобзарей малорусских». «О. Русов дав зрозуміти, – писала вона, – що Географічне товариство візьме на себе справу систематичного досліду кобзарської творчості, щоб доповнити відомості про сей український “героїчний епос”» [5, с. LXXXV–LXXXVII]. К. Грушевська назвала О. Русова «романтиком, який все-таки «мав звичку до позитивного методу», що виявилось в поданні першої докладної біографії, записаної зі слів О. Вересая. К. Грушевська відзначала, що особливо цінними в ній були відомості про «літа науки» і про навчальні засоби та атмосферу, в якій відбувається наука кобзарів; важливі відомості про мандрівки Вересая як одну з небагатьох відомостей про кобзарські маршрути.

У другому томі «Записок ЮЗО ИРГО» (К., 1875) подано дослідження М. Драгоманова «Отголосок рыцарской поэзии в русских народных песнях. Песни о “королевиче”» (с. 47–70), П. Іваненка «Павло Братыця и Прокип Дуб, кобзари Нежинскаго уезда, Черниговской губ. (с приложением их песеннаго репертуара)» (с. 109–129), «Религиозный культ южно-русскаго народа, в его пословицах» (с. 71–108), Г. Купчанки «Некоторыя историко-географическия сведения о Буковине» (с. 289–372). Було вміщено велику збірку пісень, вибраних із матеріалів Г. Купчанки, яку зредагував О. Лоначевський (с. 373–600). Пісні поділено на шість розділів: 1) обрядові пісні, заговори, ворожіння; 2) пісні з особистого життя, переважно про кохання; 3) пісні з родинного життя, у

тому числі весільні; 4) станові пісні (чумацькі, вівчарські); 5) історичні пісні та вояцькі; 6) несмішліві й танкові пісні. Ф. Колесса назвав її «першою й досі одинокою більшою збіркою народних пісень буковинських українців, де записи пісень старанні й вірні, виготовлені фонетичним правописом» [20, с. 88]. Ф. Колесса також відзначав згадану працю М. Драгоманова «Отголосок рыцарской поэзии в русских народных песнях. Песни о “королевиче”» [20, с. 96–97], де він виступив як прихильник порівняльного методу. М. Драгоманов проаналізував українські варіанти, порівняв їх з великоруськими, польськими, німецькими, щоб показати, як ця баладова тема, мандруючи із Заходу через Польщу й Україну, перейшла аж у Московщину і як вона в кожній стороні обростала деталями, «характеристичними» для місцевих відносин. На основі цих деталей М. Драгоманов стверджував, що в Україні ця тема з'явилася не раніше XIII й не пізніше XVII ст. На думку Ф. Колесси, студія Драгоманова цікава з огляду на метод, який він застосовував і в наступних своїх працях над мандрівними темами.

Важливими подіями Південно-Західного відділу РГТ стало проведення одноденного перепису населення в Києві 2 березня 1874 року та III Археологічного з'їзду в серпні 1874 року, на якому громадівці проповідували ідею самовизначення на підставі науки. На це спрямовувалися доповіді з фольклористики та етнографії, які в 1878 році були опубліковані у двох томах «Трудов III Археологического съезда», – «Отличительныя черты южно-русской орнаментики» Ф. Вовка (Волкова) (т. 2, с. 317–326), «Обзор малоруських песен о кровосмешании в святи со сказаниями о том же предмете у разных европейских народов» М. Драгоманова (т. I, с. LIX–LX), «Следы языческих верованих в южнорусских шептаньях (по неизданным материалам)» П. Іваненка (т. I, с. 313–326), «О способе исполнения эпических произведений древнегреческими певцами срав-

нительно с малорусскими бандуристами» Ф. Міщенко (т. II, с. 131–138). Велике враження на вчених з різних країн справили доповіді з українознавства – В. Антоновича («О монете с именем Владимира»), П. Дашкевича («О Богословской земле»), П. Житецького («О Пересопницком евангелии XVI века», «О малоруських думах»), М. Константиновича («Про кургани Чернігівського повіту»), П. Лашкарьова («Архітектура древних киевских церкв»), Т. Лебединцева («О Софийском соборе») та ін. [32, с. 37].

Виступ О. Міллера «Великорусския былины и малорусския думы» (т. II, с. 285–306) викликав наукову дискусію, у якій взяли участь П. Житецький, Є. Барсов, В. Антонович, І. Малишевський, М. Драгоманов (т. I, с. LXVII–LXIX). Як писав П. Житецький, на з'їзді гості побачили, що «з ідеями обрусення нічого соватись у Київ, бо самий Київ єсть справжній город настоящей Русі, котра досить цінує сама себе і хоче зостатись сама собою» [24, с. 111].

Отже, III Археологічний з'їзд став виявом наукових досягнень Київської громади, і вже той факт, що його було проведено в Києві, після Москви та Петербурга, засвідчив авторитет Південно-Західного відділу РГТ. Не випадково в «Современных известиях» (СПб., 1881, № 53) та в «Истории русской этнографии» (СПб., 1891, т. III, с. 360) О. Пипіна відзначалося, що різноманітні завдання в Південно-Західному відділі РГТ ставились і вирішувались оригінально, збагачуючи звичайні етнографічні засоби новими поглядами та інтересами.

Відділ відіграв значну роль у розвитку громадського руху, «розбуркав національну свідомість багатьох млявих, пригноблених українців, [...] витворив фанатиків фольклору та етнографії, таких як Новицький з Катеринославу, Манжура з Харківщини». «Наче якась ціла національна течія побігла по Україні разом з товстими зшитками, записаними українськими народніми піснями та казками, з'явилися перші

бруньки нової національної свідомости» [27, с. 155], – згадувала С. Русова.

Важким ударом по діяльності Київської громади став Емський указ від 18 травня 1876 року, в якому проголошувалося закриття Південно-Західного відділу РГТ, заборонялося друкування книг українською мовою та ввезення їх з-за кордону, заборонялися також сценічні вистави українською мовою тощо. В українській історії Емський акт оцінюється як найганебніший винахід царської «обрусительної» політики супроти українства [9, с. 46].

Разом із закриттям Південно-Західного відділу РГТ його найактивніший організатор і працівник П. Чубинський був «почётно выслан из Киева путём перевода его на службу в Петербург» [34, с. 110]. Згодом туди переїхали П. Житецький, Ю. Цвітковський та В. Беренштам, які створили там український осередок. Змушені були покинути Україну й інші громадські діячі, зокрема М. Драгоманов, Ф. Вовк, М. Зібер, С. Подолинський, Ф. Міщенко, Н. Тумасов [22, с. 67]. Чимало вчителів-громадівців було вислано за межі України: Андрієвського – в Архангельськ, Біленького – в Уральськ, Дияконенка – в Уфу, Р. Житецького – в Оренбург [24, с. 151].

Комітет Київської громади доручив М. Драгоманову редагування збірника «Громада», першого модерного українського політичного журналу (вийшло п'ять томів, 1878–1882). У Женеві побачили світ фольклористичні монографії М. Драгоманова «Нові українські пісні про громадські справи (1864–1880)» (Женева, 1881) та «Політичні пісні українського народу XVIII–XIX ст.» (Женева, ч. 1, 1883; ч. 2, 1885), що стали логічним продовженням «Исторических песен...», виданих у Києві, «апогеєм наукової праці ученого і унікальною сторінкою в історії розвитку української фольклористики». Фольклористичні женьевські видання М. Драгоманова – це не звичайні збірники фольклорних творів, як могло

б здатися із самої назви, а монографічні історико-фольклористичні дослідження, «жанрових аналогів яким немає у національній історіографії і фольклористиці» [35, с. 46]. У них М. Драгоманов, спираючись на рукописні записи Південно-Західного відділу РГТ, які він перевіз до Женеви, та опубліковані фольклорні матеріали, проводить «монографічне дослідження» української історії XVIII–XIX ст.

Важливим здобутком Київської громади була наукова українознавча праця, очолена В. Антоновичем і зосереджена переважно навколо журналу «Киевская старина», що виходив російською мовою в Києві впродовж 1882–1907 років (останній рік – українською мовою під назвою «Україна»), матеріально підтримуваного Г. Ґалаґаном В. Сими́ренком, В. Тарновським і Є. Чикаленком. «Киевская старина» була неофіційним органом Київської громади, яка з 1893 року стала її фактичним власником. Заснування Київською громадою часопису «Киевская старина» стало третьою хвилею національного відродження.

Першим офіційним видавцем і редактором журналу був історик Ф. Лебединцев (1882–1887), згодом – О. Лашкевич (1888–1889), Є. Кивлицький (1889–1892) і В. Науменко (1893–1907). «Киевская старина» об'єднала кращі тогочасні наукові та культурні сили (В. Антоновича, Д. Баґалія, Г. Ґалаґана, В. Горленка, Б. Грінченка, В. Доманицького, П. Житецького, О. Кістяківського, М. Костомарова, І. Каманіна, О. Лазаревського, Івана і Ореста Левицьких, І. Манжуру, П. Мартиновського, І. Новицького, Я. Новицького, С. Петлюру, О. Потебню, Б. Познанського, Т. Рильського, І. Рудченка, О. Русова, М. Сумцова, І. Франка, М. Чалого, Є. Чикаленка, П. Чубинського, Д. Яворницького, Хр. Ящуржинського та ін.), «являючи собою справжнє наукове товариство», яке видало 94 томи праць з історії, археології, географії, етнографії, фольклористики, літературознавства тощо, таким чином стверджу-

ючи право українського народу на культурно-історичну самостійність та вільний національний розвиток. Особливих перешкод з боку цензури зазнавали матеріали, пов'язані з іменами М. Драгоманова, Ф. Вовка, І. Франка, хоча вони підписували свої праці псевдонімами: Федір Вовк – Кондратович та Лупулеску, М. Драгоманов – Кузьмичевський та М. Т-в, І. Франко – Мирон.

Один із перших дослідників фольклористичного доробку «Киевской старины» А. Іоаніді [15–17] вважав, що на сторінках «Киевской старины» «соціальний подих доби» виявився в багатому фольклористичному відділі журналу, що там найвиразніше відчутні демократичні тенденції. Учений дослідив, що з публікаціями і фольклорно-етнографічними дослідженнями у журналі виступило понад 150 авторів, поміж них такі вчені, як І. Франко, М. Васильєв, В. Данилов, В. Доманицький, М. Драгоманов, О. Малинка, І. Манжура, П. Мартинович, В. Милорадович, Т. Рильський, М. Сумцов, В. Ястребов та ін. На його сторінках з'явилося близько 2200 різних фольклорних публікацій, понад 120 фольклорно-етнографічних досліджень та розвідок, близько 50 оглядових статей і стільки ж наукових рецензій. До того ж питання фольклору й етнографії певною мірою висвітлювалися ще в понад 200 матеріалах історичного та літературознавчого змісту.

Справжньою заслугою журналу було те, що за панування компаративістичного методу й міграційної теорії у фольклористиці він зробив акцент на публікації «живої української народнопоетичної творчості» та на дослідженні її залежно від конкретних соціальних та історичних умов життя народу, в тісному зв'язку зі специфікою народного побуту. Друковані українською мовою фольклорні матеріали, що відображали своєрідну історичну й побутову атмосферу народного життя, у підцензурних умовах документально

стверджували національну специфіку культури, об'єктивно служили справі відстоювання прав українців. Оцінюючи «Киевскую старину», І. Франко передусім відзначив її роль у публікації «великої маси матеріалу й праць, що належать до головних підвалин нової української науки» [33, с. 260].

Отже, Київська громада та інші громади стали центром розвитку фольклористики. Було розроблено етнографічні програми, згідно з якими по всій Україні розгорнулося збирання зразків народної творчості, започатковано науковий метод етнографічного збирання, опублікування, систематизації, дослідження народної творчості, сформовано теоретико-методологічні основи фольклористики. Результатом культурницької роботи Київської громади стало збереження значної частини народного скарбу. У фольклористичних виданнях розкрився потенціал митців у різних напрямках фольклористики. Київська громада організувала Південно-Західний відділ РГТ, видання часопису «Киевская старина» та сформувала як загальновідомих фольклористів, так і маловідомих збирачів народної творчості. Їхні праці, зокрема монументальні видання І. Рудченка, В. Антоновича, М. Драгоманова та П. Чубинського, намітили наукові методи, напрями й шляхи, якими пішла українська фольклористика, подали зразок колективної громадської праці, що була продовжена під час упорядкування фольклорних збірників Б. Грінченка, до яких увійшли записи понад 60 громадських діячів кінця ХІХ ст. Було встановлено тісні зв'язки з ученими інших слов'янських народів і західноєвропейських країн, налагоджено ділові контакти зі слов'янськими й західноєвропейськими вченими та науковими товариствами. Фольклористичними розвідками В. Антоновича, М. Драгоманова, Т. Рильського, Ф. Вовка, О. Русова та І. Житецького був започаткований в Україні головний на той час науковий напрям у європейській

фольклористиці – історико-порівняльний, здійснений перехід до комплексного студіювання, систематизації та узагальнень, поєднання різних методів дослідження. Праці громадських діячів засвідчили їх цікавість до проблеми зв'язку усної словесності з історією народу, його національною свідомістю, посилену увагу до теоретико-методологічних питань у широкому історико-культурологічному та порівняльно-історичному контекстах.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Антонович В. Автобіографічні записки // Київська старовина. – 1993. – № 4. – С. 101.
2. Антонович М. З історії громад на рубежі 1850–1860-х років. Коли стали громади // Київська старовина. – 1998. – № 2. – С. 27–49.
3. Вернюк Я., Шевчук С. Павло Чубинський – «...Апостол правди і науки» // Література, фольклор. Проблеми поетики. – Київ : Київський університет, 2009. – Вип. 32. – С. 91–97.
4. Грінченкова М., Верзилів А. Чернігівська українська громада // Чернігів і Північне Лівобережжя. Огляди, розвідки, матеріали / під ред. М. Грушевського. – Київ, 1928. – С. 463–487.
5. Грушевська К. Передне слово // Українські народні думи. – Київ, 1927. – Т. 1. – С. V–ССХХ.
6. Грушевський А. Из жизни Киевского украинского кружка // Украинская жизнь. – 1915. – № 11–12. – С. 33–39.
7. Грушевський М. Володимир Лесевич – Іван Рудченко. Некрологічні замітки // ЗНТШ. – 1905. – Львів, 1905. – Т. 68. – С. 7–8.
8. Грушевський М. П'ятдесят літ «Исторических песен малорусского народа» Антоновича і Драгоманова // Україна. – 1924. – № 2. – С. 97–109.
9. Грушевський М. Ганебній пам'яті // Україна. – 1926. – Кн. 4. – С. 46–51.
10. Драгоманов М. Австро-руські спомини (1867–1877) // Драгоманов М. Літературно-публіцистичні праці: у 2 т. – Київ : Наукова думка, 1970. – Т. 2. – С. 151–228.
11. Житецький І. Київська громада за 60-х років // Україна. – 1928. – № 1. – С. 91–125.

12. *Житецький І.* Південно-Західний відділ географічного товариства у Києві (3 приводу 50-річчя його закриття в 1876 році) // Україна. – 1927. – № 5. – С. 31–36.
13. Журнали заседаний Юго-Западного Отдела ИРГО. – Киев, 1874. – Т. 1. – С. 25–27.
14. *Івановська О.* Концептуальні засади наукової діяльності Павла Чубинського // Література, фольклор. Проблеми поетики. – Київ, 2009. – Вип. 32. – С. 19–22.
15. *Іоаніди А.* Великий науковий доробок. (Дослідження та публікації фольклору на сторінках «Киевской старины» // Народна творчість та етнографія. – 1968. – № 3. – С. 32.
16. *Іоаніди А.* Питання міжслов'янських фольклористичних зв'язків на сторінках «Киевской старины» // Слов'янське літературознавство і фольклористика. – Київ, 1968. – Вип. 4. – С. 152–167.
17. *Іоаниди А.* Журнал «Киевская старина» и вопросы фольклористики на Украине в конце XIX – начале XX вв. : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.01.05 «Філологія». – Киев, 1969. – 24 с.
18. *Колесса Ф.* Кілька слів про збирання і гармонізування українських народних пісень із доданням листів М. Лисенка. – Львів, 1905.
19. *Колесса Ф.* Історія української етнографії. – Київ, 2005. – 368 с.
20. *Оверчук О.* Дослідження наукової діяльності Південно-Західного відділу Російського географічного товариства в історичних джерелах // Література, фольклор. Проблеми поетики. – Київ, 2009. – Вип. 32. – С. 317–322.
21. Отчет о деятельности Юго-Западного отдела ИРГО за 1873 год. – Киев, 1874. – С. 8.
22. *Палієнко М.* Київська стара громада у суспільному та науковому житті України // Київська старовина. – 1998. – № 2. – С. 49–84.
23. *Пытин А.* Истории русской этнографии. – Санкт-Петербург, 1891. – Т. 3 : Этнография малорусская. – 425 с.
24. *Побірченко Н.* Педагогічна і просвітницька діяльність українських Громад у другій половині XIX – на початку XX століття (у двох книгах). – Київ : Науковий світ, 2000. – Кн. I. Київська громада. – 307 с. ; кн. II. Громади Наддніпрянської України. – 185 с.
25. *Пустова Ф. М.* Драгоманов про народну пісню // Народна творчість та етнографія. – 1966. – № 5. – С. 38.
26. *Рудинська Є.* До історії української етнографії. Іван Рудченко // Етнографічний вісник. Кн. 4 / за головним редагуванням А. Лободи та В. Петрова. – Київ : Українська академія наук, 1927. – С. 126–134.

27. *Русова С.* Мої спомини (1879–1915) // За сто літ. – 1928. – Кн. 2. – С. 146–205.
28. *Савченко Ф.* Українське науково-культурне самовизначення 1850–1876 рр. // Україна. – 1929. – Кн. 1–2. – С. 18–19.
29. *Семенюк Г.* Науковий, патріотичний і поетичний подвиг Павла Чубинського // Література, фольклор. Проблеми поетики. – Київ, 2009. – Вип. 32. – С. 9–19.
30. *Сорочук Л.* Українознавча основа фольклорно-етнографічних записів Павла Чубинського // Література, фольклор. Проблеми поетики. – Київ, 2009. – Вип. 32. – С. 398–403.
31. *Старицкий М.* К биографии Н. В. Лысенка // Киевская старина. – № 12. – С. 467.
32. *Студинський К.* Остап Терлецький про Археологічний з'їзд у Києві // Україна. – 1927. – № 5. – С. 37.
33. *Франко І.* Нарис історії українсько-руської літератури (до 1890 р.). – Львів, 1910. – С. 260.
34. *Хатченко А.* (Богдан Кістяківський) Ю. Ю. Цветковский как общественный деятель // Украинская жизнь. – 1913. – № 7–8. – С. 96.
35. *Чорнописський М.* Фольклористична історіографія Михайла Драгоманова // *Драгоманов М.* Нові українські пісні про громадські справи (1764–1880). – Львів, 2007. – С. 46.

SUMMARY

The article «The role of Ukrainian communities in the formative theoretical and methodological foundations Folklore second polovyny XIX – beginning of the twentieth century.: look at the problem» discusses the contribution of Ukrainian communities in the development of the national folklore of the second half of XIX – early XX century. Made systematization and review of papers in which the subject of study are the community. The study found that the Kiev community and other communities have become the focus of folklore. Their effort was organized by the Southwestern Division of the Russian Geographical Society, the publication of the magazine «Kiev Antiquity», supports the activities of Ukrainian folklore outside Ukraine. Ethnographic program have been developed, according to which in Ukraine turned to collect samples of folk art, formed the

theoretical and methodological foundations of folklore. Research activities of public figures showed their interest in the relation of oral literature with the history of the people, its national consciousness, increased attention to the theoretical and methodological issues in a broad historical-cultural, comparative and historical context. The monumental edition I. Rudchenka V. Antonovich and Dragomanov, P.Chubinskogo outlined scientific methods, directions and ways that went further Ukrainian folklore. Filed a collective sample of social work, which was continued in the preparation of the folklore collections B. Grinchenko, which included the recording of more than 60 public figures of the late XIX century.

Keywords: Ukrainian community, folklore, Southwest Division of the Russian Geographical Society, «Kievan antiquity».